

University of Groningen

Groninger Universiteitsfonds 1893-1993

Smit, Franck R.H.

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1993

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Smit, F. R. H. (1993). *Groninger Universiteitsfonds 1893-1993*. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

III De eerste halve eeuw

Het 'arbeidsveld'

Het wel en wee van het fonds is goed te volgen aan de hand van de verslagen van de Commissie van Beheer. Volgens artikel 13 van de statuten van het fonds was de Commissie verplicht in de maand juni verslag uit te brengen van haar verrichtingen en van de toestand van het fonds. Het eerste verslag is gedateerd op 9 juni 1894. Hierin werd in de eerste paragraaf melding gemaakt van de samenstelling van het bestuur en de Commissie van Beheer en de mutaties welke daarin hadden plaatsgevonden. In de tweede paragraaf volgde een verslag van de verrichtingen en in de derde en laatste paragraaf het financiële overzicht. Een indeling die tot nu toe gehandhaafd is. Achterin werden de namen van leden en begunstigers vermeld; dit gebeurde voor het eerst in 1895.

In de eerste decennia beperkte het nog geringe kapitaal de mogelijkheden van de Commissie. Het beginkapitaal van het fonds bedroeg 676,97 gulden vanwege het Burgemeestersfonds en 3656,95 gulden door gemeenten en particulieren bij de oprichting toegezegd. Het kapitaal, dat wil zeggen een bedrag van 4100 gulden, werd belegd door aankoop van een inschrijving op het Grootboek der 3% Nationale schuld. Inkomsten verkreeg men uit de rentebijbeschrijving, ontvangsten uit jaarlijkse bijdragen van particulieren en gemeenten – gemeenten die vroeger aan het Burgemeestersfonds bijdroegen, maakten hun bijdrage voortaan over aan het Universiteitsfonds –, alsmede inkomsten afgestaan door het Hoogleerarenfonds. In 1893 bedroegen de inkomsten 426,49 gulden van het Hoogleerarenfonds, 1714,63 gulden van leden en begunstigers (inclusief gemeenten) en de rente van het belegde kapitaal. Om het fonds zoveel mogelijk onder de aandacht te brengen werden de statuten op ruime schaal verspreid en kreeg ieder die afstudeerde een exemplaar ter hand gesteld.

De Commissie van Beheer had als taak de bestemming aan te wijzen voor de inkomsten met inachtneming uiteraard van de doelstellingen van het

fonds. In 1893, werden twee uitkeringen verstrekt, in beide gevallen betrof het een studietoelage. De gelukkigen waren: A. Boerma, medisch student, die een toelage van 500 gulden kreeg, en D. Kopelle, student farmacie, die een toelage ontving van 400 gulden. Alleen aan minvermogende en talentvolle studenten mocht ondersteuning worden verleend. Derhalve stelde de Commissie zich met de faculteit of met de rector van het gymnasium of de directeur van de HBS in verbinding om meer te weten te komen over de studieprestaties en verzamelde zij inlichtingen over de bemiddeldheid van de ouders. Die controle werd met grote nauwkeurigheid uitgevoerd. In een aantal gevallen werd dan ook een beurs afgewezen, omdat de student niet als talentvol werd beschouwd. Lage cijfers, zoals een zes, konden betekenen dat een vervolgaanvraag gevaar dreigde te lopen, zoals A. Boerma in 1896 bemerkte. De secretaris van de Commissie deelde hem in een mondeling onderhoud mee dat indien zijn prestaties beneden de maat bleven, de toelage voor de helft zou worden ingetrokken. Ieder jaar keerde het fonds aan drie tot vier studenten een toelage uit, van 200 tot 300 gulden per jaar. Dit was ongeveer een vijfde deel van het totaal beschikbare bedrag. Men heeft even met de gedachte gespeeld om, zoals dat bij het Burgemeestersfonds het geval was geweest, de gebeneficieerden na beëindiging van hun studie de helft van de beurs terug te laten betalen. Van deze verplichting werd afgezien en men hoopte dat de gebeneficieerde op eigen initiatief zou besluiten tot terugbetaling. Dit zou herhaalde malen gebeuren maar lang niet in alle gevallen.

Naast toelagen voor studenten werd een belangrijk deel van de inkomsten besteed aan toelagen voor wetenschappelijk onderwijs en dan met name voor privaat-docentschappen en bijzonder hoogleraren. Hieraan wordt een aparte paragraaf gewijd.

Jaarlijks keerde het fonds aan één of meerdere personen een subsidie uit voor het maken van een wetenschappelijke reis. De eerste die in deze vorm ondersteuning genoot was in de jaren 1894 en 1895 Dr. C. H. Wind, een in Groningen gepromoveerde natuurkundige en als assistent aan het Natuurkundig Laboratorium verbonden, die een toelage van 500 gulden ontving voor een verblijf in het buitenland om wetenschappelijke ervaring op te kunnen doen. Wind had zich – aldus de Commissie – onderscheiden door zijn grote ijver en zijn grote talenten. In de jaren 1898-1901 was Wind als lector verbonden aan de universiteit en ontving hij een remuneratie van 500 gulden per jaar. De vergoeding was aangevraagd door de faculteit der

wis- en natuurkunde, die probeerde bij te dragen aan de financiële positie van Wind om hem zo als leerkracht te behouden. De ondersteuning was mede bedoeld om hem naast zijn overige colleges een extra college te laten geven over de 'critiek van de beginselen der physica en mechanica'. Wind koos in 1901 voor een carrière bij het KNMI in De Bilt. Net als Wind zijn er velen geweest die ondersteuning kregen voor het maken van een studiereis. Onder hen waren ook twee wetenschapsbeoefenaren die later tot de coryfeeën van de universiteit zouden gaan behoren: Dr. F. Zernike en Dr. A. E. van Giffen. Zernike, in 1953 Groningens eerste (en tot nu toe enige) Nobelprijswinnaar kreeg in 1913 als assistent van Prof. Kapteyn – en op diens verzoek – een toelage om aan de Sterrenwacht te Potsdam fotografische opnamen van de hemel te gaan vervaardigen, die voor onderzoekingen in het sterrenkundig laboratorium als waarnemingsmateriaal nodig werden geacht. De archeoloog A. E. van Giffen ontving financiële steun voor een onderzoek aan het zoölogisch laboratorium te Bern naar de overblijfselen van huisdieren uit de paalwoningen. Van Giffen vroeg en kreeg meerdere malen ondersteuning van het Groninger Universiteitsfonds voor een onderzoek naar de inhoud van terpen (1907, 1908 en 1916) en ook later in zijn carrière, toen hij als directeur van het Biologisch-Archaeologisch Instituut en als lector aan de Groningse universiteit was verbonden. In 1931 werd 500 gulden bijgedragen aan een commissie tot aankoop van een terpsector in Ezinge, ten behoeve van het daar door Van Giffen geleide archeologische onderzoek. Hierbij zij nog vermeld, dat het Groninger Universiteitsfonds in het begin van de jaren dertig pogingen heeft ondernomen om Van Giffen tot bijzonder hoogleraar te benoemen, maar dat die pogingen zowel door het College van Curatoren als door de Kroon werden gedwarsboomd.

Een andere te onderscheiden categorie vormen de toelagen die incidenteel aan hoogleraren, lectoren, privaat-docenten of jonge academici werden verleend, hetzij als bijdrage in de kosten van een onderzoek, hetzij voor de uitgave van een publikatie of voor wetenschappelijke voorlezingen en cursussen.

De later in Leiden beroemd geworden belangrijke sterrenkundige Dr. W. de Sitter, die bij Kapteyn was gepromoveerd, ontving als assistent van Kapteyn in de jaren 1903-1907 een toelage om onderzoek te kunnen verrichten naar de beweging van de satellieten van Jupiter. Behalve voor de afronding van deze studie kreeg hij in 1907/1908 als privaat-docent een remuneratie voor het geven van colleges.

Archeologisch onderzoek in de terp van Ezinge onder leiding van Dr. A. E. van Giffen. Het Universiteitsfonds ondersteunde dit werk door in 1931 bij te dragen aan de aankoop van een terpsector.

Meermalen werden toelagen verstrekt voor wat we nu gastcolleges zouden noemen en voor het geven van een cursus. Te noemen valt een cursus in voordrachtskunst en welsprekendheid voor studenten van verschillende faculteiten, een cursus die in het studiejaar 1917/1918 van start ging en werd gegeven door de destijds zeer bekende voordrachtskunstenaar Albert Vogel, reserve kapitein der infanterie. Ook cursussen van een meer blijvend karakter werden ondersteund. Bijvoorbeeld de cursussen van de Vereniging voor Hooger Landbouwonderwijs. In deze in 1906 op initiatief van Jhr. Mr. E. Tjarda van Starkenborgh Stachouwer en Dr. D. Bos opgerichte Vereniging participeerden landbouworganisaties, de gemeente Groningen en de universiteit. Sedert 1905 was het wettelijk mogelijk dat instellingen wetenschappelijke voorlezingen hielden aan een universiteit en daar wilde de genoemde vereniging op inspelen. De vereniging organiseerde ieder jaar verschillende cursussen aan de universiteit. De lessen werden gegeven door hoogleraren van de Groningse universiteit en specialisten uit binnen- en buitenland. Het Groninger Universiteitsfonds verstrekke telkenjare een toelage voor het geven van deze cursussen. De Vereniging voor Hooger Landbouwonderwijs werd bijna beschouwd als onderdeel van de universiteit, de samenstelling van het bestuur en het cursusprogramma werden dan ook ieder jaar in het verslag van de universiteit vermeld.

Aan de universitaire onderwijsverzamelingen – nadrukkelijk in de doelstellingen genoemd – is veel minder geld besteed dan in verhouding met de andere hier onderscheiden onderdelen van het werkterrein van het Universiteitsfonds. Het fonds kon op dit terrein wellicht ook minder doen dan het wenste: aanvragen voor wetenschappelijke apparatuur bijvoorbeeld beliepen al gauw een veelvoud van het jaarlijks te besteden bedrag. Ook heeft een rol gespeeld, dat de Commissie op het standpunt stond dat de universiteit deze voorzieningen uit rijksmiddelen diende te bekostigen. Bij aanvragen voor hulpmiddelen voor onderwijs en onderzoek e.d. werd eerst doorverwezen naar het Rijk. Mocht de aanvraag daar geen resultaat opleveren, dan was het fonds in tweede instantie bereid om bij te springen. Zo is de Universiteitsbibliotheek meerdere malen in staat gesteld boekwerken aan te kopen of een seriewerk aan te vullen. Vermeldenswaard is het bedrag van 100 gulden dat de Commissie in 1937 uittrok om de aankoop van het Album Amicorum van Abel Coenders van Helpman (1564-1627) voor de Universiteitsbibliotheek mogelijk te maken. Coenders was een van de eerste curatoren van de Groningse Universiteit en zijn album geldt als een van de fraaiste

voorbeelden van deze 'vriendenboeken'. Ook andere verzamelingen werden ondersteund. Prof. Dr. K. F. Wenckebach werd in 1904 in staat gesteld tot aankoop van stereoskopische röntgenplaten van de borstkas, Prof. Dr. J. Lindeboom mocht in 1915 en 1916 voor 150 gulden lantaarnplaatjes kopen ter opluistering van zijn college over Christelijke kunst en Prof. Dr. J. W. Moll kreeg een bedrag van 500 gulden voor de aankoop van Curtis' Botanical Magazine. In 1931 kreeg Prof. Dr. P. J. van Rhijn een subsidie van 500 gulden voor de installatie van een spiegeltelescoop en koepel op het sterrenkundig laboratorium. Van Rhijn had hiervoor een apart fonds in het leven geroepen en ontving van meerdere kanten financiële steun. Van rijkswege werd geen enkele medewerking gekregen. Ook Van Rhijns voorganger Kapteyn had op zijn verzoeken telkens bot gevangen. Van Rhijn had overigens als assistent van Kapteyn destijds ook een toelage van het Universiteitsfonds ontvangen voor het geven van colleges in de sterrenkunde.

Van geheel andere aard is de ondersteuning van de Nederlandsche Botanische Vereeniging voor het in stand houden van een verplaatsbaar botanisch station. Zij ontving meerdere jaren achtereen een kleine bijdrage op voorwaarde dat ook Groningse studenten daarvan zouden profiteren. De Friese studentenvereniging 'Ûs Tael' kreeg in 1917 subsidie voor een leergang in de Friese taal, te geven door Dr. P. Sipma, die als leraar verbonden was aan de HBS te Sneek. Een initiatief dat enige jaren zou worden ondersteund en dat het voorzichtige begin betekende van het onderwijs in de Friese taal- en letterkunde aan de Groningse universiteit.

Nu we wat algemene en opmerkelijke voorbeelden van subsidiëring hebben gegeven, is het illustratief om ook de 'doorsnee' van het werkterrein van het fonds te laten zien aan de hand van een overzicht van verstrekte subsidies in een willekeurig jaar. We kozen daarvoor het jaar 1920. In dat jaar keerde het fonds aan drie privaat-docenten – Dr. A. T. Venema, Dr. G. H. Leopold en Dr. P. J. van Rhijn – elk een toelage van 300 gulden uit. Aan Prof. Dr. J. de Zwaan werd een bedrag toegekend van 100 gulden voor het vermenigvuldigen van teksten, benodigd voor zijn college. Het bestuur van de Groninger Natuurwetenschappelijke Excursievereeniging kreeg een subsidie van 100 gulden en de besturen der Medische, Philosophische en Literaire Faculteitsverenigingen ieder een krediet van ten hoogste 100 gulden voor het organiseren van wetenschappelijke voordrachten. Dr. A. W. de Groot, conservator aan de universiteitsbibliotheek, kreeg een toelage van 300 gulden om hem in staat te stellen het vervolg van zijn 'Handbook of

Antique Prose Rhythm' te laten drukken. Op verzoek van enkele hoogleraren in den lande werd 250 gulden bijgedragen om het voortbestaan van het Latijnse tijdschrift 'Mnemosyne' mogelijk te maken. Voorts ontvingen vier studenten een studiebeurs en kreeg de Vereeniging voor Paedagogisch Onderwijs haar jaarlijkse subsidie van 500 gulden. Als we nu naast het jaar 1920 het jaar 1940 zetten, is er in de bestedingen weinig verschil te zien; zowel in aard, hoogte als aantal is weinig veranderd. In 1940 waren er ook de reguliere toelagen aan privaat-docenten en studenten, ontvingen de drie faculteitsverenigingen nog steeds 100 gulden aan kredieten, waren er tegemoetkomingen voor de Vereeniging voor Paedagogisch Onderwijs en de Natuurwetenschappelijke Excursievereeniging. Niet vermeld in 1920 maar wel in 1940 was de Vereeniging voor Hooger Landbouwonderwijs, goed voor een subsidie van 500 gulden. Incidentele subsidies verkregen: Prof. Mr. J. H. van Meurs 200 gulden voor de bezorging van het nagelaten werk van Prof. Dr. I. H. Gosses over de rechtsgeschiedenis van Drenthe; Prof. Dr. L. D. Eerland kreeg 200 gulden toegezegd voor de uitgave van de 'Mededeelingen uit de Chirurgische Universiteitskliniek te Groningen'; Prof. Dr. J. Lindeboom een bedrag van 25 gulden voor de aanschaf van kopieën en handschriften voor het onderwijs in de paleografie; Prof. Jhr. Dr. P. J. van Winter 200 gulden voor het vervaardigen van een bibliografie van Groningen en Ommelanden, ter verruiming van werkgelegenheid voor academisch gevormden; 85 gulden voor de jaarlijkse sportdag, ditmaal georganiseerd door de studentensportvereniging Donar en tenslotte werd 500 gulden gestort in het naar het plan van de hoogleraar Dr. H. J. Backer gestichte Studenten-Hulpfonds, dat rechtstreeks hulp verleende aan studenten die door bijzondere tijdsomstandigheden steun nodig hadden en verdienden.

De Groningse Universiteit is gedurende de Tweede Wereldoorlog niet gesloten geweest ondanks het feit dat vanaf het voorjaar van 1943 het overgrote deel van de studenten, in verband met hun massale weigering een loyaliteitsverklaring te ondertekenen, moest onderduiken met als gevolg dat het onderwijs volledig stil viel. Het Universiteitsfonds heeft evenmin zijn activiteiten gestaakt. In de eerste drie bezettingsjaren hebben Bestuur en Commissie nog enigszins kunnen functioneren; daarna werden de werkzaamheden min of meer opgeschort. De Commissie kwam nog slechts eens per jaar bijeen om de lopende zaken en enkele aanvragen af te handelen. Zo verstrekke de Commissie voor het academiejaar 1944/45 nog toelagen aan de privaat-docenten als tegemoetkoming in de door hen ten behoeve van hun

onderwijs te maken kosten. De enige incidentele subsidies die in dat jaar uitgekeerd werden, betroffen een bijdrage voor de aankoop van de verzameling separata en van het herbarium van de in november 1943 overleden hoogleraar Dr. B. H. Danser alsmede een remuneratie van 25 gulden per maand ieder voor zowel Mr. A. T. Schuitema Meijer als Drs. H. M. Mensonides voor het bewerken van de inventaris der archieven van de universiteit. Deze aanvraag was ingediend op verzoek van Prof. Dr. A. G. Roos in zijn kwaliteit als archivaris van de universiteit.

Het ledental

Het fonds ontwikkelde zich financieel gezien voorspoedig. In de eerste plaats was dit te danken aan contribuanten van het fonds. In 1894 telde het fonds tien ereleden (onder wie E. B. ter Horst sr. en jr. directeuren van uitgeverij J. B. Wolters, J. E. Scholten directeur van het concern W. A. Scholten, het studentencorps Vindicat atque Polit en de gemeente Groningen), 92 gewone leden en 49 begunstigers, voor het merendeel inwoners van stad en provincie Groningen, dertien gemeenten waren lid en twee gemeenten waren begunstigers. In de eerste 25 jaar veranderden deze aantallen nauwelijks. In 1917 telde het fonds 104 leden, 42 begunstigers en 7 ereleden. Ter vergelijking: het Leidsche Universiteitsfonds kende in deze tijd ongeveer duizend contribuanten. Het lukte de Commissie ondanks herhaalde wervingspogingen niet om oud-studenten in grote getale aan het fonds te verbinden. Zo meldt het verslag over het jaar 1913 een ledenwerfactie onder de oud-studenten. Het resultaat was teleurstellend, men kon slechts 19 nieuwe leden en 25 begunstigers inschrijven. Steeds vaker komen er in de verslagen oproepen en verzuchtingen over de geringe belangstelling voor het fonds. De Commissie vond dat de situatie van het Universiteitsfonds vergeleken met de andere universiteitsfondsen in ongunstige zin afstak.

‘De gezonde toestand, dien men bij soortgelijke instellingen aan de zuster-universiteiten vindt, dat de door den dood of om andere redenen opvallende plaatsen steeds weder worden ingenomen door jongeren, die aan hunne hoogeschool een dankbare herinnering wenschen te bewaren, schijnt hier onbereikbaar, ofschoon toch zeker niet mag worden aangenomen, dat de Groningsche studenten minder aanhankelijkheid jegens hunnen alma mater gevoelen dan die aan andere universiteiten.’ ‘Het fonds heeft versterking

noodig van zijn jaarlijksche inkomsten, maar vooral ook verlevendiging van het besef, dat zijn werkzaamheid in ruimen kring steun en waardeering moet vinden, om op den duur te kunnen bijdragen tot het aanzien van onze universiteit'.

Deze opmerkingen misten hun doel niet. Mede op aandringen van de Commissie namen de senaat van Vindicat en het bestuur van Magna Pete ze ter harte. Beide verenigingen zorgden eveneens voor een forse stijging van het aantal begunstigers door het Groninger Universiteitsfonds bij hun leden aan te bevelen. In 1919/20 meldden zich 141 mannelijke en 22 vrouwelijke studenten aan. In de jaren daarop zorgden de beide besturen telkens voor een flinke aanwas van het aantal begunstigers.

Ook de Commissie van Beheer en het Bestuur plaatsten de uitbreiding van het ledental op de agenda. Een eerste stap was het opstellen van een circulaire, gericht aan gemeentebesturen in de provincie Groningen die nog geen lid waren van het fonds. De circulaire had een bemoedigend resultaat, het aantal leden onder de Groningse gemeenten nam toe van 8 tot 22. Om uitdrukking te geven aan het belang dat de Commissie van Beheer stelde in de toetreding van nieuwe leden en begunstigers, werden met ingang van het verslag van 1919 de gemeenten die lid werden en de studenten die begunstigers werden met een apart tussenkopje onderscheiden naast de ereleden en de begunstigers.

Voorts stelde het Bestuur een adhoc-commissie in die als taak kreeg om maatregelen te beramen ter vermeerdering van het ledental van het fonds. Een van de voorstellen van deze commissie was het uitgeven van een brochure over de geschiedenis van het fonds en zijn werkwijze. J. B. Wolters' Uitgeversmaatschappij was bereid de brochure gratis te drukken, zo had Dr. A. H. M. Schepman, directeur van deze uitgeverij en lid van de commissie, reeds toegezegd. Van dit plan is later niets meer vernomen, behalve dat men het jaar daarop nog naar een auteur zocht. Een tweede aanbeveling die het wel haalde, was veel ingrijpender omdat hierdoor een wijziging van de statuten noodzakelijk werd. Voorgesteld werd om een raad van bijstand in te stellen die 'zou moeten fungeren als een corps van consulaire agenten in de verschillende gemeenten van ons land en in de koloniën'.

Het Bestuur stelde daarop een nieuwe commissie in om de statutenwijziging voor te bereiden. De nieuwe statuten konden in de vergadering van 17 december 1921 worden aangenomen en traden op 1 juli 1922 in werking. Ze bevatten verschillende wijzigingen die ten doel hadden de bekendheid

van het fonds te vergroten en het ledental te vermeerderen. De vijf belangrijkste wijzigingen in dit verband waren:

1. Verlaging van het minimumbedrag voor het lidmaatschap van 10 gulden naar 5 gulden.
2. Studenten werden niet langer onder de begunstigers gerekend maar werden lid voor de gebruikelijke bijdrage van 2,50 gulden.
3. Voorzitter van het Bestuur zou niet langer de rector magnificus zijn (een functie die ieder jaar wisselde) maar de president-curator.
4. Het derde gewone lid van het bestuur uit de Senaat in de commissie zou niet langer de rector magnificus zijn maar een telkens door de Senaat voor vier jaar aan te wijzen persoon. De Commissie van Beheer zou uit haar midden zelf een voorzitter kiezen.
5. Benoeming van buitengewone leden van het bestuur, ten getale van hoogstens dertig.

Met de eerste twee wijzigingen werd beoogd het lidmaatschap voor alumni aantrekkelijker te maken. Studenten werden nu gewoon lid, waarmee men hoopte ze na beëindiging van hun studie als leden te kunnen behouden. De derde en de vierde wijziging waren bedoeld om de continuïteit in het Bestuur en de Commissie te vergroten. Zowel de voorzitter van het Bestuur als de voorzitter van de Commissie van Beheer bleven een aantal jaren in functie. De vijfde wijziging moest een 'krachtig model zijn tot verhooging van de beteekenis en versterking van de middelen van het Fonds'. De taak van de buitengewone leden was om de belangen van het fonds te bevorderen, 'inzonderheid door het geven van bekendheid aan zijn doel en het winnen van steun in eigen kring en omgeving'. Als gevolg van de statutenwijziging werd de president-curator Mr. C. C. Geertsema voorzitter van het Bestuur. De Commissie van Beheer koos uit haar midden Prof. Mr. J. Simon van der Aa tot voorzitter, een functie die hij tot 1926 zou bekleden. In 1922 kozen de leden acht buitengewone leden van het bestuur. Het aantal leden van deze raad is in de jaren daarop uitgebreid, maar werd niet groter dan het aantal van vijftien tot zestien. In het oorspronkelijke voorstel door de adhoc-commissie aan het Bestuur gedaan, was voorzien dat de buitengewone leden een raad zouden vormen naar het voorbeeld van de Leidsche Universiteitsraad. Te Leiden was een dergelijke raad in 1917 ingesteld en deze vormde het algemeen bestuur van het fonds, dat daarnaast een financiële commissie kende en een commissie voor de bestedingen uit het fonds. In

Groningen wenste men blijkbaar niet zover te gaan, althans niet zover om voor een geheel nieuwe structuur te kiezen. Men verwachtte wel dat de vooraanstaande buitengewone leden, verspreid over het hele land en het buitenland, die vaak belangrijke functies bekleedden, als contactpersoon voor het Groninger Universiteitsfonds zouden kunnen optreden. Buitengewoon lid waren bijvoorbeeld Mr. J. H. van Royen te Rome, Jhr. Mr. W. W. Feith te Wonosobo op Java, Dr. C. J. Albertijn te Middelburg (Transvaal) en Jhr. Mr. A. W. L. Tjarda van Starkenborgh Stachouwer te Berlijn.

De genomen maatregelen hadden in korte tijd een gunstig effect op het ledental. Dankzij de toetreding van een groot aantal studenten was het aantal contribuanten aan het fonds in 1920 toegenomen tot 338. Vijf jaar later in 1925 was het aantal meer dan verdubbeld tot 767. De samenstelling was als volgt: 8 ereleden, 240 leden, 285 studentleden en 162 begunstigers. In de daaropvolgende jaren stabiliseerden deze aantallen zich nagenoeg maar was er eerder sprake van een daling van het ledental.

Privaat-docentschappen en bijzondere leerstoelen

Vanaf het eerste begin ondersteunde het fonds met toelagen privaat-docenten die colleges verzorgden aan de universiteit. Het betrof hier vaak jonge academici die aan de universiteit waren verbonden als assistent en als leraar aan een Gymnasium of een HBS. Zij vroegen toelating tot het privaat-docentschap waarna zij bevoegd waren onderwijs te verzorgen. Zij genoten geen salaris. Het waren jonge wetenschapsbeoefenaren die nog aan het begin stonden van wat in veel gevallen een belangrijke wetenschappelijke loopbaan zou worden. Verzoeken tot ondersteuning waren afkomstig van de faculteiten waaraan zij hun lessen verzorgden. Bij de wet op het hoger onderwijs (1876) was het privaat-docentschap aan onze universiteiten ingevoerd. Huizinga noemt in zijn gedenkboek van de universiteit als reden voor de toelating van privaat-docenten het bewerkstelligen van een ruimere universitaire ontplooiing en een geregelde ontwikkeling van wetenschappelijke krachten. Aan de universiteiten waren toen nog geen wetenschappelijke ambtenaren verbonden, behalve hoogleraren en lectoren. In doorsnee waren vier tot vijf privaat-docenten aan de Groningse universiteit 'verbonden'. Hiervan waren er gemiddeld per jaar twee die financiële ondersteuning of een tegemoetkoming in de kosten genoten vanwege het fonds.

Dr. R. C. Boer was in 1895 de eerste privaat-docent die van het Universiteitsfonds een onkostenvergoeding ontving voor het geven van colleges. Op verzoek van de faculteit der letteren en wijsbegeerte werd Boer als privaat-docent door het Universiteitsfonds ondersteund met een remuneratie voor reis- en verblijfkosten omdat hij in Leeuwarden woonde. Hij was privaat-docent voor het oud-Noors, een vak dat aan geen enkele andere universiteit werd gedoceerd, maar paste bij het in Groningen sterk ontwikkelde talenonderwijs. Vanaf 1877 bestond in Groningen als enige universiteit in het land de mogelijkheid voor een academische studie in de moderne talen. De eerste benoeming was die van Dr. B. Sijmons voor de Duitse taal- en letterkunde, aanvankelijk als privaat-docent, vanaf 1881 als gewoon hoogleraar. Later werden een tweede en derde ordinariaat voor Frans en Engels ingesteld en enkele lectoraten. Het talenonderwijs trok veel studenten naar Groningen. Boer ontving zijn ondersteuning tot 1900. In dat jaar benoemde de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam hem tot hoogleraar. De vergoedingen die werden betaald varieerden van 25 gulden tot 500 gulden maar bedroegen gemiddeld 250 gulden, afhankelijk van de kosten die de privaat-docenten voor het geven van hun colleges maakten. Van de vele privaat-docenten, ruim dertig die het fonds in de periode tot 1945 heeft ondersteund, willen we enkele noemen; het betreft docenten die voor langere tijd ondersteuning genoten, te weten: Dr. M. Schoengen (Historische hulpwetenschappen en oorkondenleer), Mr. J. C. G. Joosting (Oud-vaderlands recht), Dr. G. H. Leopold (Chemie der voedingsmiddelen), Dr. I. Lifschitz (Elektro-chemie), Dr. F. C. Gerretsen (Micro-biologie), Dr. J. H. Tuntler (Sociale hygiëne) en Dr. H. W. de Boer (Levensmiddelenleer). Van degene die korte tijd als privaat-docent een vergoeding genoten, noemen we ook enkele nu nog bekende geleerden: Dr. A. von Szent Györgyi (Biochemie en later Nobelprijswinnaar), Dr. Th. C. van Stockum (Wijsbegeerte), Dr. C. G. N. de Vooys (Nederlandse Letterkunde der 19e eeuw); Dr. F. Schuh (Wiskunde).

Het Groninger Universiteitsfonds is in vergelijking met andere universiteitsfondsen laat begonnen met het vestigen van bijzondere leerstoelen. Wel werd lange tijd steun verleend aan het streven van het hoofdbestuur van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, gevestigd te Amsterdam, voor een door die maatschappij in te stellen bijzondere leerstoel in de pedagogiek aan de Groningse universiteit. Vanaf 1914 gaf het fonds daaraan jaarlijks 500 gulden die toegezegd was voor een periode van tien jaar. Hiermee werd een

aanzienlijke som gereserveerd van de uitkeringen van het fonds. Nadat pogingen om die leerstoel te bezetten waren mislukt, besloot het hoofdbestuur van het Nut in 1918 een andere koers te varen en stelde het een splitting van het pedagogisch onderwijs voor. In Groningen zou een bijzondere leerstoel voor psychologische pedagogiek moeten worden gevestigd en aan de GU te Amsterdam zou een 'Nutsseminarium' voor pedagogiek gesticht worden onder leiding van een hoogleraar. Na overleg met onder andere het Groningse Departement van het Nut besloot het bestuur van het fonds niet aan het gewijzigde plan mee te werken maar in plaats daarvan de op te richten 'Vereeniging voor Paedagogisch Onderwijs aan de Rijksuniversiteit te Groningen' voor een periode van tien jaar te ondersteunen met een jaarlijks bedrag van 500 gulden. Kort nadat dit besluit was genomen werd van rijkswege Dr. H. F. J. W. Brugmans tot lector benoemd voor de (psychologische) pedagogiek. Het werk van de Vereeniging voor Paedagogisch Onderwijs richtte zich voortaan meer op praktische leergangen en voordrachten. Na deze benoeming bedroeg de toelage vanwege het Universiteitsfonds 100 gulden per jaar.

In 1928 wijzigde het bestuur op voorstel van de Commissie van Beheer de statuten zodanig dat het fonds bijzondere leerstoelen kon vestigen. De voorzitter van de Commissie Prof. Mr. Dr. I. B. Cohen lichtte het voorstel aldus toe: '...dat in hoofdzaak beoogt de mogelijkheid te scheppen om vanwege het Universiteits Fonds aan de Groningsche Universiteit een of meerdere leerstoelen te vestigen en daarvoor professoren te benoemen in vakken waarin van rijkswege niet wordt voorzien terwijl toch de voorziening wenschelijk wordt geacht, 't zij om de bijzondere beteekenis van het leervak, 't zij vanwege de bijzondere kwaliteiten van een geleerde die men aldus aan de Universiteit zou willen verbinden...'.

Uit de bronnen wordt niet helemaal duidelijk waarom de Commissie in deze tijd met het voorstel kwam. De indruk uit de discussie hierover in de Commissie van Beheer en het Bestuur is, dat men misbruik in het vestigen van leerstoelen wilde voorkomen. De rector magnificus en secretaris van het fonds Prof. Dr. J. Lindeboom verwoordde het als volgt: '...waar thans onbevoegde en oncontroleerbare lichamen reeds de bevoegdheid tot het stichten van bijzondere leerstoelen bezitten, zal men niet anders dan kunnen waarden dat ook voor een bevoegd controleerbaar en nauw aan de Universiteit geliëerd lichaam als het Universiteitsfonds de mogelijkheid geschapen wordt...' (dit naar aanleiding van een vraag over de mening van de Senaat in

deze). Financiële overwegingen lijken in de discussie niet echt een rol te hebben gespeeld.

De regels voor het vestigen van bijzondere leerstoelen waren neergelegd in de Wet op het Hoger Onderwijs van 1905. De wet bepaalde dat bij Koninklijk Besluit instellingen, stichtingen of rechtspersoonlijkheid bezittende verenigingen konden worden aangewezen als bevoegd een leerstoel te vestigen. Dit kon op eenvoudige wijze geschieden door daartoe een aanvraag in te dienen waarin de statuten, de akte of het reglement betreffende de op te richten leerstoel stonden vermeld. Het toezicht op een bijzondere leerstoel berustte bij een college van curatoren bestaande uit drie of vijf leden. Alvoers tot de indiening van een aanvraag kon worden overgegaan moesten de stichters advies van het College van Curatoren inwinnen en moest de Senaat worden gehoord. Bijzonder hoogleraren mochten onder de door Curatoren te stellen voorwaarden gebruik maken van onderwijs- en onderzoeksfaciliteiten.

De eerste keer dat aan de Groningse universiteit een bijzondere leerstoel werd gevestigd, was in 1928. In dat jaar werd Dr. C. G. Wagenaar aangesteld vanwege de Nederlandsche Evangelische Vereeniging gevestigd te Zwolle als hoogleraar in de faculteit der Godgeleerdheid. Groningen liep in dit opzicht niet voorop: in Utrecht en Leiden waren reeds eerder bijzonder hoogleraren benoemd, niet alleen door de universiteitsfondsen maar ook door andere rechtspersonen.

Het zou tot 1931 duren voordat het Groninger Universiteitsfonds zelf de eerste bijzonder hoogleraar aanstelde. Het betrof een leerstoel voor de Oud-Grieksche en Voor-Aziatische archaeologie. Op deze leerstoel werd benoemd de Italiaan Dr. R. conte Bianchi Bandinelli, die zijn ambt op 25 april 1931 aanvaardde. Het initiatief voor deze leerstoel was uitgegaan van het Adriaan Goekoop-fonds. Dit fonds stelde het Universiteitsfonds drieduizend gulden (later verhoogd tot vijfduizend) per jaar beschikbaar voor de aanstelling van een bijzonder hoogleraar. Bandinelli bleef slechts twee jaar in functie omdat, het Goekoopfonds toen de subsidie stopzette. De reden was dat mevrouw Goekoop-De Jongh, die het fonds ter nagedachtenis van haar man had gesticht, teleurgesteld was over het aantal leerlingen van Bandinelli en haar verwachtingen ten aanzien van de leerstoel niet verwezenlijkt waren. Het spreekt vanzelf dat de Commissie van Beheer zeer teleurgesteld was over deze gang van zaken. Er zijn verschillende pogingen ondernomen de leerstoel te behouden teneinde zo het aangevangen en veel-

belovende onderwijs te kunnen continueren, maar mevr. Goekoop bleef bij haar beslissing en ook de Italiaanse regering, die via haar ambassade in Nederland werd benaderd, bleek niet bereid middelen beschikbaar te stellen.

In de tussentijd had het fonds wel twee andere leerstoelen gevestigd, beide in de faculteit der Wis- en Natuurkunde. Op 1 oktober 1932 aanvaardde Dr. W.J. Jongmans zijn bijzondere leerstoel in de Palaeobotanie, die hij tot 1950 zou bezetten. Jongmans was directeur van het Geologisch Bureau in het Nederlands Mijngebied te Heerlen. Hij ontving geen honorarium, maar een jaarlijkse onkostenvergoeding van 150 gulden. De aanstelling geschiedde op voorstel van de faculteit der Wis- en Natuurkunde bij monde van de hoogleraren Dr. J. H. Bonnema en Dr. J. C. Schoute, die Jongmans aanprezen als een internationaal vermaard specialist op het terrein van de palaeobotanie.

De derde door het Universiteitsfonds gevestigde leerstoel betrof die der uitwendige plantenmorphologie, bekleed door Prof. Dr. J. C. Schoute die van 1917 tot 1931 gewoon hoogleraar plantkunde was geweest en directeur van de Hortus Botanicus en het Botanisch Laboratorium. Schoute kreeg op zijn verzoek eervol ontslag. In zijn nieuwe aanstelling kon hij zich volledig richten op onderzoek. Ook aan deze leerstoel was geen honorarium verbonden.

In dezelfde tijd, in 1932, werd nog een bijzondere leerstoel gevestigd en wel voor de agronomie vanwege de Vereeniging voor Hooger Landbouwonderwijs. De leerstoel werd bezet door Dr. J. Kuijper. Het Universiteitsfonds subsidieerde deze aanstelling met een jaarlijkse bijdrage van 500 gulden. Ook is ondersteuning verleend aan het initiatief om aan de universiteit de beoefening van de sociologie als een academisch vak te vestigen. Hiertoe was in 1938 een comité opgericht waaruit kort daarna de Stichting Sociologisch Instituut voortkwam. De faculteit der rechtsgeleerdheid overwoog al enige tijd onderwijs in de sociologie op te zetten. In de persoon van Prof. Dr. H. Plessner was gelukkigerwijs een bekwaam academisch docent voorhanden om aan het nieuwe vak vorm en inhoud te geven. Plessner, in 1934 naar Nederland gekomen, had zijn leerstoel in de filosofie te Keulen gedwongen moeten opgeven. Door bemiddeling van Prof. Dr. F. J. J. Buytendijk was Plessner naar Groningen gekomen waar hij sedert het academisch jaar 1935/36 aan de universiteit werkte als privaat-docent voor filosofische antropologie. Door aan Plessner een leeropdracht sociologie te geven zouden zowel zijn persoonlijke als zijn academische positie verbeterd kunnen wor-

den. In 1938 verkreeg Plessner toelating als privaat-docent in de sociologie en toen in 1939 het verzoek werd ingewilligd om een bijzondere leerstoel in de sociologie te vestigen, kon de stichting Plessner aanstellen op een salaris van 1200 gulden. In 1938 was eveneens Dr. E. W. Hofstee als privaat-docent aangesteld voor het onderwijs in de sociografie. Het Universiteitsfonds garandeerde daarvoor jaarlijks een bedrag van 400 gulden aan de stichting voor een periode van vijf jaar. Sinds 1946 bestaat er een ordinariaat voor de sociologie, dat als eerste zou worden bezet door Dr. P. J. Bouman. Plessner bekleedde van 1945 tot zijn vertrek naar Göttingen in 1951 de leerstoel voor filosofie als opvolger van Prof. Dr. L. Polak.

'Wat den toestand van het fonds betreft'

In de beginjaren werd steevast de derde paragraaf van het verslag van de Commissie van Beheer begonnen met de zin: 'Wat den toestand van het fonds betreft...'. Het financiële verslag gaf inzicht in het vaste kapitaal, de inkomsten van het fonds bestaande uit de rente van het belegde kapitaal, de bijdrage van het Professorenfonds en de bijdragen van particulieren en gemeenten, dat wil zeggen de leden en begunstigers van het fonds en het saldo van de vorige rekening. Verder werden de posten van uitgaven vermeld, zijnde toelagen, administratieve kosten en eventuele aankopen gedaan voor nieuwe beleggingen.

De ontwikkeling van het kapitaal van het fonds kunnen we laten zien door de cijfers uit de jaren 1900, 1910, 1920, 1930 en 1940 met elkaar te vergelijken.

	vast kapitaal	inkomsten	uitgaven	saldo	toelagen
1900	45.700	2.802	2.334	468	2.000
1910	53.800*	4.680	2.725	1.955	1.822
1920	66.900*	6.926	4.698	2.228	4.200
1930	122.800*	11.478	8.091	3.387	4.007
1940	182.600*	9.668	5.392	4.276	5.198

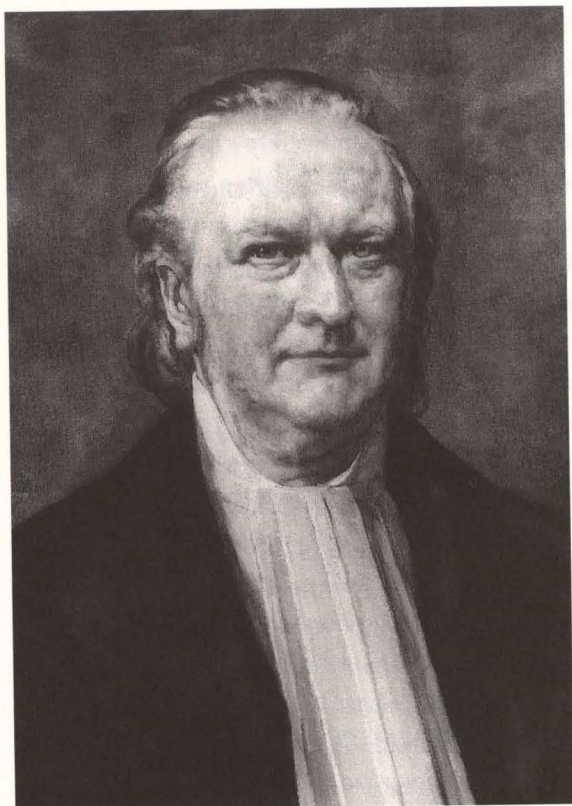
* inclusief het Fokkerfonds in 1910:5600; in 1920:7600; in 1930:9700; in 1940:11.000

Uit dit staatje kunnen we opmaken dat het kapitaal van het fonds tussen 1900 en 1940 is verviervoudigd. Deze groei was te danken aan de wijze van beheer die er op gericht was de uitgaven zoveel mogelijk uit de bijdragen van de leden en van het professorenfonds te betalen. De kosten die de Commissie zelf maakte om haar werkzaamheden te verrichten waren uiterst gering, er werden geen vergoedingen betaald en de uitgaven buiten de toelagen om bedroegen gemiddeld 200 gulden. Hierdoor kon het vaste kapitaal jaarlijks groeien met de rente van het belegde kapitaal. Dat kapitaal was voor het grootste deel belegd door een inschrijving op het grootboek der Nederlandsche Werkelijke Schuld tegen een vergoeding van 2,5%. Het vermogen groeide niet alleen door opbrengsten uit beleggingen. Het Universiteitsfonds kreeg naast vele kleine giften een aantal voor die tijd forse legaten, o.a. van de oud-secretaris van curatoren Mr. B. ten Bruggen Cate een bedrag van 5000 gulden en van de oud-president-curator Mr. C. C. Geertsema 10.000 gulden.

De eerste forse kapitaaluitbreiding verkreeg het fonds in 1896 dankzij de erfenis van F. W. B. van Bell, oud-hoogleraar in de theologie. Van Bell liet het Universiteitsfonds een inschrijving ter waarde van 38.000 gulden na op het grootboek der 2 1/2 % Ned. Werk. Schuld. De erfenis was overigens bezwaard met vruchtgebruik door de weduwe, zodat de inkomsten nog niet door het Universiteitsfonds werden genoten. Nadat zij in 1901 was overleden, kon het Universiteitsfonds jaarlijks ca 950 gulden aan rentebijdraving toevoegen aan zijn inkomsten. Uit dankbaarheid voor dit legaat liet de Commissie een portret vervaardigen van Van Bell. Het portret, geschilderd door de bekende schilder H. J. Haverman, kreeg in 1909 een plaats in de Senaatskamer van het nieuwe academiegebouw.

Een tweede grote kapitaaluitbreiding viel het Universiteitsfonds ten deel dankzij Prof. A. P. Fokker, de man die de aanzet had gegeven tot oprichting van het Universiteitsfonds en van 1893 tot zijn overlijden op 8 oktober 1906 penningmeester van de Commissie van Beheer was geweest. De kinderen van Fokker deden aan het Universiteitsfonds een schenking ten bedrage van 4000 gulden met de bepaling dat deze som de grondslag zou gaan vormen van een afzonderlijk fonds, het *A. P. Fokkerfonds* 'waarvan de opbrengst zal strekken tot het doen ondernemen of het steunen van wetenschappelijke reizen van medische studenten aan de Groningsche universiteit'. Op het fonds werd aanvankelijk niet vaak een beroep gedaan. In 1921 vond de eer-

Portret van Prof. Dr. F. W. B. van Bell (1822-1896) dat in 1909 door het Universiteitsfonds aan de universiteit is aangeboden. Geschilderd door H. J. Haverman.

ste uitkering uit het fonds plaats aan L. van der Horst voor een studieverblijf te Tübingen en Zürich.

In 1925 viel het Groninger Universiteitsfonds een bijzondere schenking ten deel. Door de weduwe en kinderen van de in 1925 overleden oud-hoogleraar in de theologie W. Mallinckrodt werd een fonds gesticht van 5000 gulden: het *Prof. Willem Mallinckrodtfonds*. Uit de rente van dit fonds zou iedere tien jaar een prijs van duizend gulden worden toegekend aan de schrijver van het beste in dat tijdsverloop aan een openbare universiteit in Nederland verdedigd theologisch proefschrift. De beoordeling werd toevertrouwd aan de Groningse theologische faculteit. Evenals het Fokkerfonds, werd de administratie van het Mallinckrodtfonds afzonderlijk door de Commissie

gevoerd. De eerste keer dat de Mallinckrodtprijs werd uitgekeerd was in 1935, toen deze eer te beurt viel aan Dr. K. H. Miskotte voor zijn in 1932 aan de Groningse universiteit verdedigde proefschrift.

In de oorlog kwam er een derde afzonderlijk te beheren fonds bij. Het betrof een schenking door een oud-alumnus van de universiteit, de oud-hoogleraar aan de Medische Hoogeschool te Batavia, Prof. Dr. N. J. A. F. Boerma. Deze bracht zijn voornemen midden in de bezettingstijd bij de Commissie ter sprake. Boerma wenste een schenking te doen voor een door het Groninger Universiteitsfonds te beheren studiefonds, dat ten goede zou moeten komen aan leden van de families Boerma en Kooy, dat wil zeggen de nakomelingen van zijn vader en zijn schoonvader. In 1944 richtte Boerma de *Boerma-Kooy stichting* op waarvan het bestuur kwam te berusten bij het Universiteitsfonds. In de statuten van de stichting was op verzoek van het Universiteitsfonds opgenomen, dat wanneer het kapitaal zou zijn aangegroeid tot meer dan 100.000 gulden en er nog geld uit de revenuen van het kapitaal overschoot, dit resterende bedrag kon worden aangewend tot het geven van studietoelagen aan andere studenten der Groningse universiteit. De nakomelingen van de families Boerma en Kooy konden een jaarlijkse studietoelage krijgen van 250 gulden voor een periode van acht jaren. In 1958 zouden de statuten met instemming van de stichter worden gewijzigd: de studietoelagen werden opgetrokken tot een bedrag van 1200 gulden per jaar en reeds bij een kapitaal van 50.000 gulden zou het Universiteitsfonds de revenuen mogen uitkeren aan andere studenten. Het kapitaal van de Boerma-Kooystichting bedroeg bij de start iets meer dan 18.000 gulden.

Kort na de oorlog werd nogmaals een afzonderlijk fonds ingesteld: het *Jantina Hendrika van Kloosterfonds*. Het fonds kwam voort uit een schenking van Prof. Dr. H. S. van Klooster te Troy (USA), oud-alumnus van de Groningse universiteit, bedoeld ter nagedachtenis aan zijn in een concentratiekamp overleden zuster, in leven directrice van de uitgeverij 'De Spieghel' te Amsterdam. Het Van Kloosterfonds heeft als doelstelling het verstrekken van studiebeurzen aan vrouwelijke studenten aan de Groningse universiteit.